

Иван Ђорђевић

Етнографски институт САНУ, Београд
ivan.djordjevic@ei.sanu.ac.rs

„Хулиган“ – „народни непријатељ“ или „патриотски јунак“. Медијска конструкција фудбалских навијача у Србији

У овом раду настојаћу да покажем на који начин се у савременој Србији конструише медијска слика о фудбалским навијачима као хулиганима, чије деловање производи изразито негативне последице по ширу друштвену заједницу. Основна претпоставка од које полазим јесте постојање термиолошког неспоразума у локалним медијима и међу креаторима јавних политика око дефинисања појма фудбалског навијача. Са једне стране, присутно насиље на фудбалским утакмицама, како вербално тако и конкретно, често се пренебрегава у медијском извештавању. Са друге, о особама из криминалног миљеа, које се често представљају као вође навијача, говори се у сензационалистичким терминима, истовремено их поистовећујући са целим навијачким покретом. Из оваквог парадокса проистиче пре свега креирање таквог дискурса у коме се обрачуни криминалних група поистовећују са насиљем навијача-хулигана. Тако креирани дискурс се из јавности прелива и на поље јавних политика, где се решавање проблема насиља на спортским примедбама суштински перципира као безбедносни проблем који државне институције нису у стању да реше.

Кључне речи: фудбал, Србија, навијачи, медији, јавне политике

"Hooligan" – "Enemy of the People" or "Patriotic Hero". The Media Construction of Football Fans in Serbia

This paper aims to present the ways in which the image of football fans as hooligans is constructed in contemporary Serbian media; as an image of actors whose actions produce damaging effect for the society. I focus on the existence of terminological misunderstanding surrounding the definition of a football fan occurring between the local media and the official policymakers. From one side, the omni-present violence, both verbal and actual one, is very often overlooked in media reporting. From the other side, the individuals, often with a criminal record, are titled as fan-leaders and are being sensationalized and placed as the signifiers of the entire group. The latter creates an image of criminal activity as an act of fan-based, hooligan action. When constructed in this way the made discourse is translated from public perception to the realms of policy making; marking the violent acts at sporting events as a security issue the state institutions are not capable to handle.

Key words: football, Serbia, fans, media, public policies

„Питање борбе против хулигана је веома тешко. Немамо довољно снаге да се обрачунамо са хулиганима, за то је потребан друштвени консензус око неких ствари“, изјавио је тадашњи премијер Србије Александар Вучић у мају 2016. године*. Ова изјава једног високог државног званичника указала је на интересантан феномен да су фудбалски навијачи у Србији перципирани као друштвена формација која је „изнад закона“, чије активности држава није у стању да контролише и чије постојање очигледно представља веома озбиљну претњу за друштво.

Питање тзв. хулиганизма и насиља повезаног са фудбалским навијачима у Србији је актуелно већ три деценије. Још од краја осамдесетих година прошлог века, навијачко насиље постало је неизоставни део наратива о фудбалу. Њихов ангажман био је специфичан превасходно због улоге у политичкој арени пре и током распада бивше Југославије, о чему је написан значајан број књига и научних радова (Andelić 2014; Brentin 2013; Čolović 2000; Foer 2004; Mills 2009; Mills 2016; Nielsen 2010; Vrcan 2003; Wilson 2006). Њихов допринос свеприсутном ширењу идеологије национализма на простору бивше Југославије, допринео је томе да су навијачи током деведесетих година стекли значајан „патриотски капитал“, који их је учинио битним политичким актером у турбулентној ратној деценији. Њихова улога, иако често прецењивана, била је веома значајна у преломним политичким догађајима у Србији, као што је била смена ауторитарне власти Слободана Милошевића 5. октобра 2000. године (Đorđević 2015, 116-117). Ако је аура „хероја револуције“, коју су захваљујући свом ангажману стекли навијачи, требало да од њих створи савезнике у изградњи „новог“, „демократског“ друштва, насиље које је избило на тзв. „вечитом дербију“ између београдских клубова Партизана и Црвене звезде непуних десет дана након октобарске „револуције“, показало је да ће фудбалски стадиони и у будућности представљати неуралгичну тачку српског друштва. Политички ангажман фудбалских навијача није се смањио ни у годинама које су уследиле. Поруке које су се могле прочитати на трибинама углавном су припадале репертоару политичке екстремне деснице, са идеологијом национализма као основном агендом (Đorđević & Pekić 2018). Та врста ангажмана, углавном повезана са супротстављањем независности Косова и чланству у Европској унији, праћена паролама усмереним против суседних народа или мањинских група попут ЛГБТ популације, прихваћена је и подразумевана као корпус „онога што навијачи иначе раде“. Тапија на патриотизам, односно, из деведесетих година наслеђена аура супериорних арбитара у питањима „опстанка нације“, омогућила је да фудбалски стадиони у Србији остану бастioni толерисаног

---

* Овај рад је резултат истраживања на пројекту бр. 177026: Културно наслеђе и идентитет, који у целости финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Овим путем се захваљујем анонимним рецензентима који су значајно допринели квалитету овог рада.

национализма, који је често прелазио границе, било у виду насилних инцидената, било говора мржње.

Веома илустративан случај таквог ангажмана фудбалских навијача догодио се у октобру 2010. године, приликом одржавања тзв. Параде поноса, односно манифестације која промовише и афирмише сексуалне различитости. Тада је на улицама Београда дошло до великих сукоба између припадника екстремно десних групација, које су предводили фудбалски навијачи, и полиције, која је штитила учеснике „Прајда“.¹ Насиље које је избило на београдским улицама у јавности је дочекано на амбивалентан начин, где се један део афирмативно односио према „нашој деци“ која су устала против промоције „болесних идеја“, док је други део осуђивао навијаче-хулигане и њихове насилне испаде. Очигледна политичка агенда која је стајала иза овог инцидента у оба се случаја подразумевала, док се прећутно прихватала и афирмисала политичка релевантност фудбалских навијача. Управо тај аспект спреге једне фудбалске субкултуре, „навијачког света“, и високо профилисане политичке агенности, представља кључни парадокс када је у питању дефинисање навијача и навијачког насиља у Србији.

Ко су хулигани у Србији?

Прецизна дефиниција фудбалског хулиганизма не постоји, нити је као таква препозната у правном систему Србије, као ни других европских држава. Под овим називом подразумевају се веома различити облици понашања који су на било који начин повезани са фудбалским контекстом (Spaaij 2006, 10; Armstrong & Rosbrook-Thompson 2016). Како наводи Данинг (Dunning 2000), овај термин представља више медијски и политички конструкт, него што је реч о оперативном појму у контексту научног истраживања (в. Hodges 2016, 412). Са друге стране, свеprisутност речи „хулигани“ у медијском и свакодневном означавању фудбалских навијача у Србији и интерпретирању њиховог понашања, указује да се овај термин, да парафразирам Брубекера (Brubaker 2004, 31), мора узети у обзир као категорија праксе.

Док се било какав облик насиља, чак и најлабавије везаног за „навијаче“ у јавном дискурсу означава хулиганизмом, законодавна решења усмерена на проблем навијачког насиља која постоје у Србији садржана су у Закону о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама. Овај закон први пут је донесен 2003. године, а последњи пут допуњен 2018. године². Као правни оквир посвећен насиљу у спорту, овај акт дефинише облике понашања на, између осталог, фудбалским утакмицама, које

---

¹ Детаљна анализа догађаја током ове „Параде поноса“, као и општи контекст у коме је ова манифестација функционисала у Србији, може се наћи у: Pavasovic Trost & Kovacevic 2013; Nielsen 2013; Mikus 2011; Kahlina 2013; Ђорђевић 2015b.

² Текст закона је доступан на https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sprecanju_nasilja_i_nedolicnog_ponasanja_na_sportskim_priredbama.html, приступљено 16. 02. 2019.

законодавац сматра неприкладним и, консеквентно, подложним прекршајном или кривичном гоњењу. Према решењима садржаним у закону, за време трајања спортских приредби забрањен је низ поступака, попут физичког напада на било које лице, бацања предмета на терен, коришћења пиротехнике или конзумације опојних средстава и алкохола. Суштински, овај акт дефинише недолично понашање публике *директно* у контексту одигравања спортског догађаја. У медијском и јавном дискурсу, међутим, насиље повезано са навијачима схвата се много шире, и везано је, као што ће показати примери у даљем тексту, за контексте који са самим спортским догађајима немају много везе, од међусобних обрачуна по београдским ноћним клубовима, па све до убистава „виђенијих“ припадника навијачких група.

Теоријско-методолошки оквир

У овом раду настојаћу да покажем јасан диспарат који постоји између законских решења, дефинисаних јавних политика које се тичу навијачког насиља, и друштвеног и политичког контекста у коме се „навијачи – хулигани“ појављују као актери у знатно ширем пољу, уско повезаном са политиком и криминалом. Са једне стране, правни прописи генерално се ослањају на тзв. „британски модел“ решавања „хулиганског“ проблема (Goldblatt 2008; Poulton 2005), имплицитно третирајући насиље повезано са фудбалом као „британску болест“ која се излила преко канала и заразила остатак Европе, али и подразумевајући да је „лек“ који је тамо пронађен генерално применљив у борби против „хулиганизма“. У овом раду превасходно полазим од примедбе Рамона Спаја да се мора водити рачуна о томе да проблем навијачког насиља није универзалан, већ у огромној мери зависи од локалног контекста (Spaaij 2007: 414). Полазећи од специфичности „навијачког света“ у Србији, посебно у контексту повезаности са политиком и државним структурама, покушаћу да укажем да законска решења заснована на „британском моделу“, примењивана у другачијем социјалном и политичком окружењу, производе конфузију не само у дефинисању проблема, већ воде ка процесу „интраоријентализације“ фудбалских навијача (Hodges 2016), односно, они се перципирају као својеврстан „унутрашњи Други“. Анализирајући примере из медија у Србији, показашу како се у њиховом дискурсу навијачи дефинишу као „народни непријатељи“, претња прогресу, метонимијски повезујући уобичајене активности на спортским догађајима са деловањем појединих припадника навијачких група у активностима директно повезаним са криминалом. Оваква врста конфузије производи не само стигматизацију „навијачког света“, већ њихове „стадионске“ активности у потпуности поистовећује са деловањем појединаца у сферама далеко од спорта, и тиме „проблем хулиганизма“ подиже на ниво апсолутног државног приоритета.

У овом раду превасходно се ослањам на Фукоову анализу конститутивне природе дискурса (Foucault 1980). У том контексту, полазим од његове идеје да није могуће говорити о истини, већ о различитим режимима

истине, који се формирају у односу на регулисани начин говора о одређеним стварима. (Ђорђевић 2009, 111–112). Тај регулисани начин говора односи се на појам дискурса, најшире схваћеног као заједничко деловање језика и праксе, односно, начин на који се регулише говор о субјекту посредством кога објекти и праксе добијају значења (Barker 2004, 54).

У том смислу, полазећи од анализе конститутивне природе дискурса, као основни методолошки оквира користим критичку анализу дискурса. Овај приступ, развијен у радовима Нормана Ферклафа, Рут Водак и Теуна ван Дајка, усмерен је на критичко промишљање у испитивању релација између моћи, језика и неједнакости (Fairclough 1992, 1995; van Dijk 1998; Fairclough & Wodak 1997). Како истичу Ферклаф и Водак, „дискурзивни догађај увек је обликован ситуацијама, институцијама, социјалним структурама, али их он такође и обликује“ (Fairclough & Wodak 1997, 258). Другим речима, дискурс је истовремено социјално конституисан, али и социјално конституише стварност. Социјална конституивност дискурса заправо значи да се друштвена реалност артикулише и формира помоћу њега, обликујући људско знање и разумевање социјалних ситуација, њихових идентитета итд. (Bishop & Jaworski 2003, 246).

Полазећи од ових теоријских претпоставки, у овом раду ћу анализирати медијску грађу са циљем да укажем на начин на који се дискурзивно производи представа о томе ко су фудбалски навијачи у Србији. Настојаћу да издвојим доминантне медијске наративе који креирају слику о њима, као и да укажем на начине на које ови наративи постају институционализовани када је реч о креирању јавних политика.

Такође, фокусираћу се на веома важно својство критичке анализе дискурса које се огледа у инсистирању на чињеници да се управо посредством дискурса формирају, оснажују и репродукују идеологије, схваћене као систем веровања, категорија и репрезентација који људима чине свет разумљивим, природним и непроблематичним. Идеолошки дискурси, у алтисеровској терминологији, заправо конституишу позиције субјеката, односно она места са којих се субјектима свет чини смисленим. Дакле, идеологија интерпелира конкретне индивидуе у конкретне субјекте, и то путем онога што Алтисер назива *Идеолошким апаратима државе*, који подразумевају низ различитих институција попут породице, образовног система, цркве или медија. (Barker 2000, 56–57). У том смислу, у анализи презентираних грађа настојаћу да укажем на деловање идеологије национализма, као доминантног дискурса крајем осамдесетих и почетком деведесетих година, која се, када су у питању фудбалски навијачи, репродукује и данас, нормализацијом навијачког „патриотског капитала“, њиховог саморазумљивог историјски контекстуализованог својства.

Грађа коју ћу анализирати у овом раду одабрана је као илустрација тога на који начин медији у Србији приступају темама везаним за насиље које је макар и лабаво повезано са фудбалом. У питању су два догађаја која су наишла на широки медијски одјек; један је био убиство једног од вођа

навијача Партизана Александра Станковића познатог под именом Сале Мутави, док је други повезан са инцидентом на стадиону Партизана када је група особа, касније ће се сазнати, из Хрватске, покушала да преузме вођство на јужној трибини, где се окупљају најпосвећенији навијачи овог клуба – Гробари. Трећи пример који ћу обрадити у вези је са медијским реакцијама на доношење допуна Закона о спречавању насиља и недолучног понашања на спортским примедбама, као још једног у низу правних решења помоћу којих државни апарат настоји да сузбије „непожељне појаве“ на фудбалским стадионима. Ови разнородни примери одабрани су са циљем да покажу на који начин се у локалним медијима дискурзивно производи представа о „навијачу-хулигану“, амбивалентном лику који истовремено изазива страх и згражавање, али са собом носи и романтичну ауру „жестоког момка“, проблематичног али храброг патриоте (v. Čolović 2014, 129– 130), генеришући петрификовану слику „навијача“ као ванвременске и ванпросторне категорије, неvezане за специфичан контекст у коме се поједини догађаји одвијају.

Смрт Салета „Мутавог“

Многобројни медији у Србији су 13. октобра 2016. године као најважнију вест тога дана објавили да је у Београду из заседе, ватреним оружјем, убијен, како је описано, вођа навијача фудбалског клуба Партизан Александар Станковић, познат под надимком „Мутави“. Било је то једно у низу убистава повезаних са наводним или стварним вођама различитих навијачких група. Убијени младић у том тренутку припадао је групи која је, како се то обично наводи, „контролисала“ дешавања на југу Партизановог стадиона, предводећи групу „Јањичари“. Ова навијачка подгрупа постала је позната у периоду дубоке кризе међу „Гробарима“ у годинама након смрти Бриса Татона (v. Spasić 2011). Њени припадници били су састављени од чланова других навијачких група, а сам Станковић је пре доласка на „југ“ био познат као један од вођа навијача Црвене звезде³. Јавност је „Мутавог“ ближе упознала приликом инцидента који се догодио неколико месеци раније, када су он и његова пратња напали једног од чланова управе ФК Партизан и том приликом повредили члана његовог обезбеђења. Станковић је 2013. године, такође, био правноснажно осуђен на вишегодишњу затворску казну због поседовања оружја и умешаности у трговину дрогом, коју никада није одслужио, користећи се медицинском потврдом која му је омогућила да избегне одлазак у казнену установу⁴.

³ Ривалитет који постоји између навијача Црвене звезде и Партизана овакву врсту прелаза са једне на другу трибину све до пре неколико година чинио је практично немогућом. Одсуство јавних реакција из „навијачког света“ на „пребеге“ попут овог у великој мери објашњава изузетно комплексне процесе који су се дешавали и дешавају се међу навијачким групама, а који указују на то да „контрола трибине“ далеко превазилази значај обичног фудбалског контекста.

⁴ „Potreban je samo 'pravi' lekar. Kako je Sale Mutavi tri i po godine odlagao odlazak na robiju“, <https://www.blic.rs/vesti/hronika/potreban-je-samo-pravi-lekar-kako-je-sale-mutavi-tri-i-po->

Већина медија и портала вест о убиству Станковића пренела је на сличан начин: „У пуцњави у Београду убијен Александар Станковић, вођа навијача Партизана“ (Политика, 13.10.2016); „Крвави обрачун: Изрешетан вођа навијача Партизана“ (Хот Спорт, 13.10.2016); „У пуцњави код Централног затвора убијен Сале Мутави, вођа навијача Партизана“ (Спортски журнал, 13.10.2016); „Убијен један од навијача Партизана Сале Мутави!“ (Ало, 13.10.2016). У текстовима се детаљно описује начин на који је Станковић убијен, са очигледним акцентом на његов ангажман као „вође навијача“. Метод извршења убиства се узгредно описује као догађај „мафијашког карактера“ (Вечерње новости, 13.10.2016), уз подсећање на улогу Салета Мутавог у нападу на званичника Партизана раније те године. У чланку у дневном листу Политика наведено је да је Станковић „често на утакмицама седео у ложи са високим званичницима 'Партизана', а дешавало се и да присуствује састанцима управе клуба“ (Политика, 13.10.2016), истичући његову очигледно важну улогу у функционисању ФК Партизан.

У данима након убиства, медији су настојали да осветле „лик и дело“ Станковића. У тексту под насловом „Рођен на Северу, убијен као вођа Југа: Ко је био Сале Мутави, страх и трепет многих навијача?“ Станковић је описан на следећи начин: „Са завидним стажом у хулиганским водама, момак са Врачара је пре 5 година свој стаж са северне трибине Звездиног стадиона заменио позицијом у врху Југа Партизановог стадиона (...) Са страхопоштовањем се изговарало његово име на стадиону у Хумској, а као што је познато био је саслушаван после летошњег напада неколицине навијача Партизана (у његовом присуству) на обезбеђење директора клуба Милоша Вазуре“ (Телеграф, 13.10.2016). У другом чланку, објављеном у Вечерњим новостима, Станковић је описан као „један од навијача са најјачим рејтингом међу присталицама београдских клубова“, уз напомену да је „био познат полицији и судовима због послова са дрогом“ (Вечерње новости, 14.10.2016). Такође, медији су подсећали на сличне случајеве у којима су главни актери били припадници навијачких група⁵. У тексту под насловом „Црна година за Гробаре: Сале Мутави је трећи 'важан лик' трибине који је убијен!“, дневник Телеграф наводи да је у питању „треће убиство у само годину дана људи са јужне трибине, људи који су били јако важни у организацији, али и историји навијања Гробара“ (Телеграф, 14.10.2016).

Медијима није промакла ни „људска страна“ личности покојног Станковића, па се у појединим новинама могло прочитати да је он „требало за две недеље да се венча с девојком с којом је био у вези 11 година“, уз навођење речи оца његове веренице да је покојник „био добар дечко, који је радио као обезбеђење у теретани“ (Куир, 14.10.2016). Опширно је писано и о умрлицама објављеним као почаст Станковићу. Тако је дневник Блиц објавио

---

godine-odlagao-odlazak-na/tqjr79z, посећено 23. 02. 2019.

⁵ Наводи се да су само у последњих годину дана животе изгубили навијачи Партизана Александар Јоксић, један од лидера групе Јанг бојс, због „нерашчишћених рачуна“, као и Ален Костић, „један од хулигана који је утеривао страх у кости“ (Телеграф, 14. 10. 2016).

чланак под насловом „Четрнаест страна читуља убијеном вођи навијача“, у коме се наводи да је, поред осталих, последњи поздрав навијачу упућен и од стране ФК Партизан. Портал Србија данас је у тексту под насловом „Читуље да заплаче стена“ детаљно известио о садржају читуља који је Салету Мутавом упутила његова вереница: „Ти ниси био створен за овај прљави свет. Никад се неће заборавити ко си био, какав си био и колико ти је душа чиста“ (Србија данас, 17.10.2016). У дневном листу Телеграф пак пажња је посвећена сахрани убијеног навијача, са насловом чланка који дочарава атмосферу: „Пусти нас да се исплачемо данас, а од сутра дижемо главу! Емотиван говор за Салета Мутавог праћен јецајима!“ „Потресне сцене виђене су на гробљу, сузе, јецаји, а од Станковића се емотивним речима опростио и један од вођа навијача у име свих Гробара. Одржао је емотиван говор због којег су многи заплакали. 'Колико нам недостајеш то се не може описати. Није ме срамота да кажем да сам плакао, јер није срамота плакати за јунаком“ (Телеграф, 18.10.2016), наведено је у чланку.

Са друге стране, поједини медијски написи у критичном тону говоре о томе да је, на инсистирање навијача, комплетан фудбалски и кошаркашки тим Партизана, на утакмицама које су уследиле након убиства, носио мајице са ликом Салета Мутавог и познатом навијачком поруком „Добро памтим све“. Нико од званичних лица клуба или играча није се децидирано изјаснио од кога је потекла ова иницијатива. Поједини медији су, међутим, овај догађај експлицитно оценили као скандалозан. Портал Србија данас експлицитно је оптужио управу Партизана, запитавши се „ко је одговоран за то што су фудбалери изашли на меч са мајицама човека правоснажно осуђеног на затворску казну“ (Србија данас, 16.10.2016). У дневном листу Политика је о истој теми објављен текст под насловом „Ћутање и страх“, у коме је наглашено: „Није, дакле, Станковић био доброћудни навијач који грицка семенке, већ је припадао мистериозној и недодирљивој кисти хулиганских шефова, који управљају како клубовима, тако и судбинама, далеко ван стадиона“ (Политика, 17.10.2016). И у дневнику Ало, у чланку насловљеном „Не правите се МУТАВИ“, изнет је оштар закључак: „Срам да вас буде, све вас који се налазите у фотељама ова два клуба. Ни децу на утакмице не можемо да доводимо због ваших потеза“ (Ало, 17.10.2016).

Из наведених медијских написа превасходно се може закључити да је смрт Александра Станковића био догађај од велике важности. У практично свим насловима који су описивали ово убиство, на Станковића је реферисано надимком Сале Мутави, а описиван је искључиво као вођа навијача Партизана. Иако је у текстовима јасно назначено да је покојник био умешан у криминалне послове, доминантна представа која се о њему може стећи јесте његова припадност навијачком свету. Исто тако, у описивању његовог „навијачког ангажмана“, наводе се искључиво чињенице везане за његов успон на јужној трибини међу „Гробарима“, након „прелета“ са Звездиног севера. Оно што се не може прочитати јесте објашњење околности под којима се тај, с обзиром на велики ривалитет Партизана и Црвене звезде, у најмању руку неуобичајени потез уопште догодио. Такође, видљиво је одсуство

објашњења да ли се ово убиство догодило због криминалних или пак фудбалских активности Салета Мутавог. Такво одсуство било какве контекстуализације, „гласна тишина“ (в. Ђерић 2007), на дискурзивном нивоу производи успостављање директне везе између једног убиства мафијашког карактера и фудбалског навијања. Са друге стране, присутна је романтизација смрти овог „жестоког момка“, где се, како од стране његових најближих, тако и сабораца са трибине, у први план истичу његове витешке особине. У питању је манир који је свој процват доживео деведесетих година двадесетог века (Čolović 2000, 181–202). Приказ сахране Салета Мутавог не само да је указивао на људску величину покојника, већ је репродуковао стереотип о навијачима као „опасним момцима“, али истовремено и витешки настројеним и душевним особама који се не либе чак ни да заплачу у моменту погибије њиховог вође и јунака. Поново, емотивним и помало патетичним приказима патње за убијеним „колегом“, конструише се слика фудбалских навијача као мистичне групе у којој вреде посебна правила недоступна обичним смртницима. Исто тако, истицање ожалошћених навијача у први план додатно учвршћује везу између криминалног и навијачког контекста, у коме се успоставља метонимијски однос хулиган – криминалац. На тај начин се у потпуности замагљује раздвајање појмова навијачког насиља и насиља повезаног са неким другим друштвеним сферама, а навијачи се претварају у аморфну масу која колективно жали за убијеним вођом. Недостатак разјашњења контекста у коме су се сви наведени догађаји одвијали утиче не само на конструисање одређене представе о фудбалским навијачима, већ и многе од њих, у складу са конститутивном природом дискурса, потенцијално наводи ка таквом самодефинисању, где се, у суштини, затвара круг „интраоријентализације“ (Hodges 2016).

У прилог томе, критика која се може прочитати из медијских написа, усмерена пре свега на чињеницу да су фудбалски и кошаркашки тим Партизана носили мајице са ликом убијеног Станковића, указује на репродуковање наведеног процеса. Иако је садржај анализираних текстова недвосмислено осуђујући, актери који су предмет стигме поново остају мистификовани, „хулигански шефови“, чија моћ се констатује али не и преиспитује. Насупрот њих стоје „доброћудни навијачи који грицкају семенке“ и „наша деца која због таквих не могу на стадионе“, креирајући бинарну, црно-белу слику у којој постоји имагинарни и истовремено идеални лик навијача који би, претпостављено, требало да замени садашњег, „злог хулигана“.

„Сплићани“ долазе

13. децембра 2017. године у Београду се играо тзв. „вечити дерби“, сусрет између Црвене звезде и Партизана. „Највећа утакмица“ српског фудбала, као и обично, привукла је велику пажњу медија. Међутим, као и у многим ранијим случајевима, ни овога пута фудбал није био у првом плану. Утакмицу су обележили инциденти на трибинама, односно масовна туча која

се догодила на јужној трибини Партизановог стадиона, где се окупљају Гробари. У питању је био обрачун између фракција које су се бориле за контролу над трибином, у вакууму који је настао погибијом у претходном тексту помињаног Салета Мутаваг. Сцене насиља, које нису неуобичајена слика на дербијима, овога пута су имале „спектакуларни“ епилог. Неки од актера туче на „југу“ су, након што су пребијени, потпуно голи избачени на атлетску стазу где их је чекала полиција, која их је ухапсила а затим превезла у болницу да би санирала повреде. Слика дезоријентисаних, голих и пребијених људи, логично, амблематично је представила читаву утакмицу, и поново отворила „вечито“ питање насиља везаног за фудбал у Србији. И медији су, у складу са тиме, више писали о „пребијеним хулиганима“, него о збивањима на терену. Наслови који су илустровали збивања на утакмици указивали су на драматичност сцена: „Брутално, туча, хаос, ужас и неред“ (Блиц, 13.12.2017); „Ужасне слике дербија, крвави и голи хулигани“ (Б92, 13.12.2017); „Рат на трибинама обележио 156. Вечити дерби“ (Куир, 13.12.2017).

Опширно се писало и о одјеку насиља на утакмици у светским, а посебно британским медијима. Портал Б92, у чланку под насловом „Дерби у свету: 'Крвава битка', 'Ерупција насиља', 'Најхаотичнији дерби'“ забележио је реакције различитих медијских кућа из иностранства, констатујући у уводу да „нас хулигани брукају и шаљу у свет најгору могућу слику“ (Б92, 13.12.2017) И портал Радио-телевизије Србије (РТС) у тексту „Дерби из угла иностраних медија: Крвава битка у Београду“ констатује како су „светски медији апострофирали сцене навијачког насиља и подсетили да су проблеми на трибинама редовна појава још из времена распада некадашње Југославије“ (РТС, 14.12.2017).

Дан после утакмице, међутим, догодио се обрт који је у потпуности променио контекст инцидента. Наиме, у првом тренутку након туче није било познато ко су били њени актери, а у медијима се могло прочитати да је у питању међусобни обрачун навијача Црвене звезде и Партизана, и, чешће, да су по среди биле размирице унутар самих „Гробара“. Ипак, на једном од снимака објављених на интернету, који је приказивао привођење пребијених навијача, чуо се разговор једног од њих и полицајца, где је на питање одакле је, навијач одговорио да је из Сплита. При томе, читаоци хрватских портала, гледајући снимке са утакмице, препознали су неке од учесника у инциденту⁶. Медијски фокус моментално се пренео на „Сплићане“, у потпуности потискујући све друге аспекте нереди који су се догодили. Дневник Куир објавио је чланак под насловом „Крвави рат плаћеника Бугара и Хрвата на стадиону: Откривамо позадину обрачуна за југ, Гробари довели батинаше из региона!“, преносећи „ексклузивно сазнање“ да су „обе зараћене навијачке групе ангажовале хулигане да се сукоб са трибина не би пренео на улице

⁶ „Splićani u beogradskom kaosu“, <https://www.index.hr/sport/clanak/detalji-kaosa-u-beogradu-izjave-i-fotografije-otkrivaju-spliscani-pomagali-frakciji-grobara-u-napadu/1013648.aspx>, посећено 25. 02. 2019.

Београда и да се вође зараћених навијачких група Партизана не би директно сукобиле на стадиону“ (Куир, 14.12.2017). Портал РТС-а о истој теми писао је истичући да су „Сплићани плаћени да би изазвали nerede на дербију“, преносећи речи председника Партизана Милорада Вучелића „да је план био да се, кад се освоји трибина, продре у просторије Партизана.“ (РТС, 15.12.2017). Још даље у откривању „правих намера“ улеза из Хрватске отишао је дневни лист Информер у чланку под насловом „Хрвати изазвали рат на дербију! Стране службе хтеле немире на улицама Београда – циљ рушење Вучића!“. У тексту се даље наводи: „Крваву тучу на јужној трибини Партизановог стадиона током 156. вечитог дербија у среду увече изазвала је група хрватских хулигана из Сплита, и то по директним инструкцијама страних служби. Њихов циљ био је преливање сукоба на улице и изазивање nerede у Београду“, тврде за Информер одлично обавештени саговорници из врха безбедносних служби.“ (Информер, 15.12.2017). У наредном периоду медији су пажљиво пратили „случај Сплићани“, детаљно извештавајући о току поступка и казнама које су изречене „хрватским хулиганима“. Епилог свега био је да је тужилаштво постигло нагодбу са њима, осудивши их, на основу Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, на вишемесечне казне затвора уз меру петогодишње забране уласка у Србију.⁷

Фокус медија на случај учешћа „Сплићана“ у инцидентима на стадиону Партизана указао је на то да се о позадини навијачког насиља извештавало искључиво у контексту уплива „некога са стране“. О сукобима различитих фракција на Партизановом југу није било спомена, све док се није умешао „страни фактор“ у виду „хрватских хулигана“. Исто тако, посвећеност у праћењу поступка против њих, као и експресна реакција полиције и правосуђа у процесуирању случаја, показали су да је спровођење постојеће законске регулативе могуће, али очигледно у случајевима када су прекршиоци закона особе које не припадају миљеу „етаблираних“ домаћих навијача. Такође, у медијским написима приметно је одсуство извештавања о одговорности оних актера туче који су „бранили југ“ и физички злостављали „Сплићане“. Ако је ико од њих и процесуиран, то није било могуће сазнати из локалних медија. Такође, објашњења која су се могла прочитати о разлозима избијања инцидента, лаконски помињу сукобе између фракција на трибинама, без било каквог дубљег контекстуализовања мотива за превласт на „југу“. Са друге стране, на основу тумачења позадине nerede на стадиону, јасно је да медији том догађају придају веома велику важност у ширем политичком смислу, јер као главне циљеве навијачког обрачуна наводе nerede на улицама, па чак и рушење председника државе. Такав приступ поново указује да се навијачи препознају и третирају као врло важан политички фактор, али у потпуности изостаје објашњење због чега је то тако, и на који начин се међу навијачким групама генерише очигледна политичка моћ.

⁷ "Huligani se nagodili s Tužilaštvom, zatvor pa proterivanje", https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2018&mm=01&dd=23&nav_category=16&nav_id=1350358, посећено 27. 02. 2019.

Наслови у којима доминирају термини попут „ужаса“, „рата“ и „хаоса“ указују на доминантну слику која се шаље у описивању стања на стадионима у Србији. У том светлу, медијски третман „хулиганског проблема“ следи линију која је на трагу „моралне панике“ (Hodges 2018: 3; Cohen 2011). Серија текстова у различитим медијима у данима након „вечитог дербија“ посвећених питању решавања насиља на фудбалским стадионима указује на начине како се проблем лоцира, и како се перципира његово решавање. „Традиција разбијених глава: Закони, а не кордони лек за хулигане“ (Спутњик, 14.12.2017.), „Хајде да мало причамо о одговорности државе за хаос на стадионима“ (Vice, 15.12.2017), „Како је Маргарет Тачер заправо решила проблем хулигана на стадионима“ (Noizz, 16.12.2017), „Како зауставити нереде на спортским приредбама: Има ли Србија снаге за Британски сценарио?“ (БК ТВ, 14.12.2017), неки су од наслова који су се могли прочитати непосредно након нереда. У свима њима доминира констатација да су „навијачи/хулигани“ највећи проблем фудбала у Србији, и да је једино решење повећана репресија над њима, по узору на идеални модел који је, како се то перципира, у дело спровела Маргарет Тачер, обрачунавши се са „хулиганима“ у Британији осамдесетих година двадесетог века. На том трагу, у наредном делу текста анализираћу начин на који је у медијима представљено доношење допуна Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама.

Хулиганима одзвонило?

У новембру 2018. године Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама доживео је своју седму инкарнацију, након што је први пут усвојен 2003. године. Посматрајући најаве у медијима, управо најновије допуне биле су оно право и коначно решење за проблем „хулиганизма“ у Србији. Судећи по претходно анализираним медијским текстовима, као и наративима из претходне деценије, презентираним на другим местима (Ђорђевић 2012; Savković i Ђорђевић 2010; Savković 2010), раније верзије овог закона нису успеле да допринесу спровођењу своје основне интенције – смањивању насиља на стадионима у Србији.

Овај седми покушај у медијима је представљен као до сада најуспешнији, а нове одредбе као, такође, револуционарне, чијом применом ће се коначно достићи идеал искорењивања навијача/хулигана и њиховог свеприсутног насилништва. „Револуција у Србији! Усвојен историјски закон! Робија за све хулигане који носе фантомке, пале бакље и туку се на утакмици“, најављено је у чланку на порталу Србија данас (9.11.2018), уз таксативно навођење свих мера које предвиђа закон. Наслов чланка у дневнику Вечерње новости поставио је питање „Нови закон зауставља хулигане?“, уз констатацију: „Да је време за тачку најбоље показује суморни биланс са српских стадиона. Према подацима Републичког завода за статистику, само у последње три године 317 навијача кривично је осуђено због насиља на утакмицама, а 47 је завршило иза решетака. Највећи број, чак 200, ипак је

осуђен на условну казну (...) Можда је то један од разлога зашто досадашње мере државе нису дале резултата.“ (Вечерње новости, 08.11.2018). У сличном тону, и Спортски журнал се пита: „Закон о спречавању насиља на спортским приредбама допуњен, хоће ли функционисати у пракси?“, истичући да ће „клубови сада морати да доставе полицији име, презиме и јединствени матични број грађана сваког навијача који купи улазницу“ (Спортски журнал, 09.11.2018). Дневни лист Ало такође је посветио чланак овом догађају, под насловом: „Скупштина Србије донела важну одлуку: хулиганима одзвонило, за насиље на трибинама – два месеца затвора!“. И у новосадском дневном листу Дневник, у тексту под насловом „Ако се пита нови закон, одзвонило је дивљању навијача“, наведени су пропусти досадашњег законодавног оквира: „Министарство унутрашњих послова, које је добило обавезу да прати стање јавног реда на спортским приредбама, анализама је дошло до закључка да припадници навијачких група, користећи недостатке Закона, насиље и недолично понашање преносе са спортских објеката у њихову непосредну близину, на улице и долазне правце, чиме се наноси немерљива штета, не само друштву већ и угледу и репутацији Србије“ (Дневник, 01.10.2018). Појавом насиља на стадионима бавио се и портал Радија Слободна Европа, у опсежном чланку „Британски модел за хулигане у Србији“, наводећи речи некадашњег фудбалера Станислава Карасија: „Тачерка је то урадила на најбољи начин. Није толерисала никога. Увела је забране од три до пет година клубовима за излазак и такмичење у Европи. Самим тим и навијачи не иду. А код куће је уведена доживотна забрана за оне који упадају на терен. Имају људи закон и санкције“ (PCE, 02.10.2018).

Медији који су се бавили темом „хулиганизма“ листом су ову појаву дефинисали као велики проблем, уз резервисан али оптимистичан закључак већине њих да ће нови закон решити насилно или неприкладно понашање навијача. У већини текстова наведене су „нове“ мере које би требало да ту појаву сузбију, уз посебну напомену да се неће толерисати, рецимо, „покушај уношења или уношење у спортски објекат или истицање обележја којима се вређају национална, расна, верска или друга осећања или се на други начин изазива мржња или нетрпељивост која може да доведе до физичког сукоба“ (Телеграф, 09.11.2018). Занимљиво је приметити да је овај став закона био на снази и претходних година, али су на стадионима толерисани различити облици говора мржње, било у визуелном било у вербалном облику, усмерени против других народа или, рецимо, сексуалних мањина (Ђорђевић 2015; Nielsen 2013; Mikus 2011). Нити један од наведених текстова не даје јасан оквир за разумевање због чега ће баш сада ове мере дати резултат, када већ то није био случај у претходном периоду. Такође, видљив је изразито афирмативан став према мерама надзора и репресије у односу на навијаче, где се појачана контрола и политика кажњавања перципирају као разумне и једине могуће опције у суочавању са појавом насиља и „хулиганизма“ на стадионима. На дискурзивном нивоу, у анализираним текстовима нуди се и подржава решење сведено искључиво на мере које у свом арсеналу има репресивни апарат, док је видљиво одсуство било каквог контекста у коме се то насиље дешавало и дешава. У медијском представљању новог закона у

потпуности је изостало дефинисање тога ко су заправо ти изгредници који потенцијално крше закон, у каквим друштвеним и политичким околностима се генерише насиље повезано са фудбалом, и, у крајњој линији, утицај тих околности на досадашњи неуспех примене постојеће законске регулативе.

Закључна разматрања

Основни закључак који произлази из претходно анализираних грађе јесте да медији у Србији феномену насиља повезаног са фудбалом приступају на крајње амбивалентан начин. Са једне стране, насиље и „хулиганизам“ се декларативно осуђују, а навијачи су третирани као екстремно проблематична друштвена група чијем понашању се мора стати на пут. Са друге стране, исте те навијачке групе су предмет мистификације, а њихови предводници се перципирају као својеврсни романтични мрачни хероји. Оно што, међутим, посебно упада у очи јесте недостатак јасне слике о томе ко су заправо навијачи у Србији. Из анализираних текстова није јасно да ли је, рецимо, Сале Мутави убијен због свог навијачког ангажмана или због неког другог, „нефудбалског“ разлога. Истовремено, сваки извештај о његовој смрти неизоставно га легитимише као једног од „вођа навијача“. На тај начин успоставља се јасна веза између навијачког света и очигледно криминалних активности у које је покојни Александар Станковић био уплетен.

Исто тако, појава „Сплићана“ на стадиону Партизана представљена је као „хулигански“ обрачун, без икаквог објашњења ко су заправо ти људи, и да ли имају икакве везе са фудбалом и навијачима. На тај начин ствара се у потпуности замагљена слика у којој се преплиће класично навијачко насиље везано за ову субкултуру и обрачуни чија позадина је далеко дубља и повезана је са ширим друштвеним и политичким окружењем. Недостатак објашњења због чега се, на пример, дешавају насилни инциденти на Партизановом „југу“ производи представу о навијачима као екстремно опасној и моћној групацији чије „хулиганско“ понашање угрожава и саму државу. Таква перцепција остаје неконтекстуализована, јер у медијима, по правилу, недостаје разјашњење комплексних односа „трибине“ и носилаца политичке моћи. Тако се у јавности ствара слика „хулигана“ који су „јачи од државе“, а стадион постаје поприште насиља које треба избегавати.

Са друге стране, позивање на закон и захтеви за процесуирањем „хулигана“ и насилника такође производе конфузију, јер није јасно ко су ти „изгредници“ чије неприкладно понашање треба сузбити репресивним мерама. Да ли су у питању „вође навијача“, чија кривична дела, која нису ни повезана са њиховом ангажманом на трибини, никако не могу ни бити процесуирана на основу Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама; или је реч о „хулиганима“ који ће бити кривично или прекршајно гоњени зато што су, да се колоквијално изразим, попили пиво испред продавнице пре утакмице?

Насиље на стадионима се и на нивоу јавних политика и у медијској обради тих догађаја интерпретира не узимајући у обзир шири контекст у коме се то насиље дешава. На тај начин се конструише представа „хулигана“ као проблематичне особе која је повезана са криминалом, изједначавајући сваког посетиоца фудбалске утакмице са таквом сликом. „Британски модел“, заснован на репресији, настоји да проблему приступи у контексту „стадиона“, не водећи рачуна да проблем који постоји егзистира далеко ван трибина. Може се закључити да, на дискурзивном нивоу, основни проблем представља нејасно дефинисање тога ко су, заправо, навијачи у Србији, и којим аспектом њиховог насилног понашања би се требало бавити.

Литература

- Andjelić, Neven. 2014. „The Rise and Fall of Yugoslavia: Politics and Football in the Service of the Nation(s).“ *Südosteuropa* 62, no. 2: 99–125.
- Armstrong, Gary & Rosbrook-Thompson, J. 2016. "Football Hooliganism." In *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Race, Ethnicity, and Nationalism*. Malden, MA and Oxford: Wiley and Blackwell.
- Barker, Chris. 2004. *The Sage Dictionary of Cultural Studies*. London; Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Bishop, Hywel, & Adam Jaworski. 2003. "'We beat 'em': Nationalism and the Hegemony of Homogeneity in the British Press Reportage of Germany versus England during Euro 2000." *Discourse & Society* no. 14 (3):243–271.
- Brentin, Dario. 2013. "'A lofty battle for the nation': the social roles of sport in Tudjman's Croatia" *Sport in Society: Cultures, Commerce, Media, Politics* no. 16 (8): 993–1008.
- Brubaker, Rogers. 2004. *Ethnicity without groups*. New York and London: Harvard University Press.
- Cohen, Stanley. 2011. *Folk Devils and Moral Panics the Creation of the Mods and Rockers*. Abingdon, Oxon; New York: Routledge.
- Čolović, Ivan. 2000. *Politika simbola*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Čolović, Ivan. 2014. *Rastanak sa identitetom*. Beograd: XX Vek.
- Đerić, Gordana. 2007. "O čemu govorimo kada čutimo i o čemu čutimo kada govorimo?" *Filozofija i društvo* no. 18 (3): 43–57.
- Djordjević, Ivan & Relja Pekić. 2018. „Is there space for the left? Football fans and political positioning in Serbia.“ *Soccer & Society* 19(3): 355–372.
- Đorđević, Ivan. 2012. "O fudbalu, antropologiji i tranziciji. Narativi o nasilju i bezbednosti u savremenoj Srbiji." *Etnoantropološki problemi* 7 (2): 431–446.

- Dorđević, Ivan. 2015. *Antropolog među navijačima*. Beograd: XX vek.
- Dorđević, Ivan. 2015b. „Između ponosa i srama. Antropološka analiza narativa o 'Paradi ponosa' u savremenoj Srbiji.“ *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 68 (2): 351–366.
- Dunning Eric. 2000. „Towards a sociological understanding of football hooliganism as a world phenomenon.“ *European Journal on Criminal Policy and Research* 8 (2): 141–162.
- Fairclough, Norman, & Ruth Wodak. 1997. "Critical Discourse Analysis." In *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. Discourse as Social Interaction*, edited by T.A van Dijk. London: SAGE.
- Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fairclough, Norman. 1995. *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- Foer, Franklin. 2004. *How soccer explains the world: an unlikely theory of globalization*. New York: HarperCollins.
- Foucault, Michel. 1980. *Power / Knowledge*. New York: Pantheon Books.
- Goldblatt, David. 2008. *The ball is round: a global history of football*. 1st Riverhead trade pbk. ed. New York: Riverhead Books.
- Hodges, Andrew. 2016. 'The hooligan as 'internal' other? Football fans, ultras culture and nesting intra-orientalisms.“ *International Review for the Sociology of Sport* 51 (4): 410-427.
- Hodges, Andrew. 2018. *Fan Activism, Protest and Politics. Ultras in Post-Socialist Croatia*. London and New York: Routledge.
- Kahlina, Katja. 2013. „Contested terrain of sexual citizenship: EU accession and the changing position of sexual minorities in the post-Yugoslav context.“ In *CITSEE Working Paper Series 2013/33*. Edinburgh: University of Edinburgh, School of Law, The Europeanisation of Citizenship in the Successor States of the Former Yugoslavia (CITSEE).
- Mikuš, Marek. 2011. „'State Pride': Politics of LGBT Rights and Democratisation in 'European Serbia'“ *East European Politics and Societies* 25 (4): 704–19.
- Mills, Richard 2009. "It All Ended in an Unsporting Way': Serbian Football and the Disintegration of Yugoslavia, 1989-2006.." *International Journal of the History of Sport* no. 26 (9): 1187-1217.
- Nielsen, Christian Axboe. 2010. "The goalposts of transition: football as a metaphor for Serbia's long journey to the rule of law." *Nationalities Papers* 38 (1): 87-103.
- Nielsen, Christian Axboe. 2013. "Stronger than the State? Football Hooliganism, Political Extremism and the Gay Pride Parades in Serbia.“ *Sport in Society* 16 (8): 1038–1053.

- Pavasovic Trost, Tamara, & Nikola Kovacevic 2013. „Football, Hooliganism and Nationalism: The Reaction to Serbia’s Gay Parade in Reader Commentary Online.“ *Sport in Society* 16 (8): 1054–1076.
- Poulton, Emma. 2005. "English Media Representation of Football-related Disorder: ‘Brutal, Short-hand and Simplifying’?" *Sport in Society: Cultures, Commerce, Media, Politics* 8 (1):27-47.
- Savković, Marko & Saša Đorđević. 2010. *Na putu prevencije nasilja na sportskim priredbama: predlog regionalnog okvira saradnje*. Beograd: Beogradski centar za bezbedonosnu politiku.
- Savković, Marko. 2010. „Kontekst i implikacije huliganskog nasilja u Srbiji.“ *Bezbednost Zapadnog Balkana* 5 (18): 91-99.
- Spaij Ramon. 2007. „Football hooliganism as a transnational phenomenon: Past and present analysis: A critique – More specificity and less generality.“ *International Journal of the History of Sport* 24 (4): 411–431.
- Spaij, Ramon. 2006. *Understanding football hooliganism: A comparison of six Western European football clubs*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Spasić, Ivana. 2011. „Smrt Bricea Tatona i uslovni kosmopolitizam socijalističke Jugoslavije.“ In *Horror, Porno, Ennui. Kulturne prakse postsocijalizma*, ed. Prica, I. and T. Škokić. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Van Dijk, T.A. 1998. *News as Discourse*. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum.
- Vrcan, Srđan. 2003. *Nogomet – politika - nasilje: ogledi iz sociologije nogometa*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Wilson, Jonathan. 2006. *Behind the Curtain: Football in Eastern Europe: Travels in Eastern European Football*. London: Orion.

Примљено / Received: 29. 1. 2019.

Прихваћено / Accepted: 20. 6. 2019.